

КМЕТИК-ПОДУБІНСЬКА Х. І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інтелектуальної
власності, інформаційного
та корпоративного права
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.4>

ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Право на доступ до інформації напряму пов'язане з участю суспільства у процесі прийняття рішень в державі, сприяє прозорості діяльності влади, є важливим компонентом належного врядування, показником демократичності та плюралізму у суспільстві [14]. Водночас, насиченість сучасного вітчизняного інформаційного простору різноманітною інформацією, проблеми інформаційних загроз та потреба вжиття необхідних інформаційних заходів оборони держави актуалізує потребу дослідження доступу до інформації в умовах війни.

У статті проаналізовано правове регулювання доступу до інформації, з'ясовано можливі інформаційні загрози в сучасних умовах та можливості обмеження доступу до інформації. Акцентовано на питанні доступу до публічної інформації в умовах війни і дотримання сукупності конкретних вимог для його обмеження. Прослідковано питання відстрочення надання відповідей на запити про публічну інформацію. З'ясовано особливості обробки даних у випадках, передбачених законом, наскільки це необхідно у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, економічного добробуту або захисту прав і свобод суб'єктів персональних даних чи інших осіб. Визначено проблеми доступу до інформації в умовах війни, які з одного боку пов'язані з питанням необхідності забезпечення і збереження потоку інформації та її трактування, а з іншого – з потребою обмеження за певних умов доступу до інформації з метою запобігання неправомірному її використанню. Питання доступу до інформації прослідковано також в контексті конструктивних та деструктивних комунікативних практик, специфіку яких варто враховувати в умовах війни.

Автором зроблено висновок про важливість забезпечення права на доступ до інформації як ресурсу і умови консолідації суспільства. Водночас, акцентовано на можливих інформаційних загрозах життю та здоров'ю, національній безпеці в умовах війни. Тому наголошено на необхідності чіткого дотримання норм законодавства щодо обмеження доступу до інформації, а також балансу між потребою надання доступу до інформаційних ресурсів та впровадження інформаційних заходів оборони держави.

Ключові слова: інформація, публічна інформація, доступ до інформації, персональні дані, інформаційна безпека, інформаційні загрози, комунікація, комунікативні практики, національна безпека.

Kmetyk-Podubinska Kh. I. Access to information in conditions of war

The right to access information is directly related to the participation of society in the decision-making process in the state, contributes to the transparency of government activities, is an important component of proper governance, an indicator of democracy and pluralism in society [14]. At the same time,

the saturation of the modern domestic information space with various information, the problems of information threats and the need to take the necessary information measures for the defense of the state actualize the need for research on access to information in conditions of war.

The article analyzes the legal regulation of access to information, finds out possible information threats in modern conditions and the possibilities of limiting access to information. Emphasis is placed on the issue of access to public information in conditions of war and compliance with a set of specific requirements for its limitation. The issue of delay in providing answers to requests for public information was followed up. The specifics of data processing in cases provided for by law, to the extent necessary in a democratic society in the interests of national security, economic well-being or protection of the rights and freedoms of personal data subjects or other persons, have been clarified. The problems of access to information in the conditions of war have been identified, which are, on the one hand, related to the issue of the need to ensure and preserve the flow of information and its interpretation, and on the other hand, to the need to restrict access to information under certain conditions in order to prevent its improper use. The issue of access to information is also followed in the context of constructive and destructive communicative practices, the specifics of which should be taken into account in the conditions of war.

The author concluded about the importance of ensuring the right to access information as a resource and a condition for the consolidation of society. At the same time, emphasis is placed on possible informational threats to life and health, national security in war conditions. Therefore, it is emphasized the need to clearly comply with the legislation on limiting access to information, as well as the balance between the need to provide access to information resources and the implementation of information measures for the defense of the state.

Key words: *information, public information, access to information, personal data, information security, information threats, communication, communicative practices, national security.*

Вступ. Проблеми війни існували й раніше, але більшість із нас не турбувалися ними, оскільки вони були віддаленими і не торкалися нас особисто та глибоко. Але тепер війна біля наших дверей і, здається, домінує у свідомості більшості людей [2]. Ця невелика і вже не нова цитата, мабуть, найбільш точно описує українські реалії сьогодення і наше ставлення до них. За цих умов надважливого значення набуває інформація. У час, коли вся увага суспільства прикута до інформаційних джерел, які надають важливі повідомлення з безпеки, актуальним є питання доступу до інформації. Сьогодні можемо спостерігати широке різноманіття як загальної інформації як простого відображення дійсності, зокрема повідомлень про новини або інші факти, що мають характер звичайної прес-інформації, так і авторських інформаційних текстів, блогів, інтерв'ю, фото- і відеоматеріалів як об'єктів інтелектуальної власності. Така насиченість вітчизняного інфопростору зумовлює потребу в з'ясуванні специфіки доступу до інформації в умовах війни.

Дослідженню проблематики доступу до інформації присвячено чимало вітчизняних та зарубіжних публікацій. Зазначених питань в тій чи іншій мірі торкалися П. Біркіншоу, Г. Бланк, Ю.В. Богдан, І.В. Кушнір, О.В. Нестеренко, Л.В. Олексюк, Р. Перлінгейро, Л.І. Рудник, Є.П. Тептюк, І.С. Чиж та інші. Трансформація поняття доступу до інформації, питання реалізації права на доступ до інформації, комунікація в умовах війни, а також проблеми кібербезпеки були предметом досліджень таких науковців як У.В. Антонюк, Н.А. Жукова, М.П. Карпеченков, А.М. Лисенко, К.Е. Ліпскомб, Н.А. Лугіна, Я.Й. Малик, І.П. Сторожук, В.В. Тулупов та інші. У світлі ж останніх подій сьогодення означені питання набули нового звучання і, безсумнівно, становлять значний науковий та практичний інтерес. Тому, незва-

жаючи на велику кількість праць, присвячених дослідженню доступу до інформації, слід констатувати, теоретико-практичну значущість окреслених питань в сучасних умовах.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування специфіки доступу до інформації в умовах війни, а також викладення власного бачення проблем доступу до інформації та вжиття інформаційних заходів оборони держави.

Результати дослідження. Указом Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022 було затверджено Стратегію забезпечення державної безпеки, яка, серед інших важливих компонентів, важливу роль відвела для інформаційної безпеки. Відповідно до ч. 3 Загальних положень Стратегії інформаційна безпека визначена як стан захищеності національних інтересів людини, суспільства і держави в інформаційній сфері, за якого унеможливлено завдання шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується, негативний інформаційний вплив; витік державної таємниці та службової інформації; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації, у тому числі шляхом проведення іноземними спецслужбами, окремими організаціями, групами, особами спеціальних інформаційних операцій та деструктивних інформаційних впливів, а також забезпечується своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам та національній безпеці України [16]. Поряд з тим, Стратегія інформаційної безпеки акцентує на важливих проблемах інформаційної загрози, інформаційних заходів оборони держави, антикризових та кризових комунікацій, стратегічних комунікацій та наративів, а також урядових комунікацій [17].

Свого часу у Доктрині інформаційної безпеки України було зазначено, що елементом конституційного права громадян на інформацію є надання рівних можливостей доступу кожному громадянину до інформаційних ресурсів мережі Інтернет. Пріоритетами державної політики в інформаційній сфері Доктрина, серед інших, визначала законодавче врегулювання механізму виявлення, фіксації, блокування та видалення з інформаційного простору держави, зокрема з українського сегмента мережі Інтернет, інформації, яка загрожує життю, здоров'ю громадян України, пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення територіальної цілісності України, загрожує державному суверенітету, пропагує комуністичний та/або націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарні режими та їхню символіку [4]. Цими положеннями було закладено можливі загрози та основи чинного на сьогодні законодавства у цій сфері.

Стаття 34 Конституції України встановлює, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Разом з тим, здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [8]. Закон України «Про інформацію», закріплюючи право на інформацію, його гарантії та охорону, також передбачає можливість обмеження доступу до інформації [12].

Важливим є питання доступу до публічної інформації в умовах війни. Закон України «Про доступ до публічної інформації» встановлює конкретні обмеження доступу до інформації при дотриманні сукупності певних вимог. Такими вимогами є: 1) виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя; 2) розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам; 3) шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні [10].

3 березня 2022 року з'явилися також інші важливі положення стосовно обмежень доступу до інформації. Зокрема, Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України «Про

організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану» від 03.03.2022 р. № 73 передбачає перелік інформації, яка не підлягає розголошенню. Стаття 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» доповнена частиною 10 щодо спрощення вимог до розпорядників і надання права не публікувати деяку інформацію. Також Постанова Кабінету міністрів України від 12.03.2022 р. № 263 надала право зупиняти, обмежувати роботу інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, а також публічних електронних реєстрів (виключно з метою захисту інформації) [18].

На основі законодавчих положень 25 березня 2022 року на позачерговому засіданні Ради суддів України прийнято рішення про відстрочення, до закінчення строку дії воєнного стану в Україні, надання відповідей на усі запити про публічну інформацію, які надійшли з початку введення воєнного стану в Україні – 24 лютого 2022 року. Зокрема, Радою суддів вирішено: 1) усім судам України, Державній судовій адміністрації України, іншим установам системи правосуддя тимчасово відстрочити до закінчення строку дії воєнного стану в Україні надання відповідей на усі запити про публічну інформацію, які надійшли з початку введення воєнного стану в Україні – 24 лютого 2022 року; 2) у разі надходження запитів щодо надання будь-якої публічної інформації щодо діяльності судів та установ системи правосуддя – копію запитів негайно направляти Службі безпеки України для ретельної перевірки осіб, які таку інформацію збирають [15].

Щодо персональних даних Закон України «Про захист персональних даних» визначає, що не допускається обробка даних про фізичну особу, які є конфіденційною інформацією, без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Водночас, положення певних заборон обробки даних не застосовується, якщо обробка персональних даних необхідна в цілях забезпечення ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів (в обсягах даних, зазначених у статті 7 Закону України «Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів»). Окрім того, закон передбачає можливість обмежень дії певних його норм щодо обробки даних у випадках, передбачених законом, наскільки це необхідно у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, економічного добробуту або захисту прав і свобод суб'єктів персональних даних чи інших осіб [11].

Захисту персональних даних та доступу до публічної інформації в умовах війни значну увагу приділено в ході реалізації Проекту Ради Європи «Підтримка судових інституцій та процесів для посилення доступу до правосуддя в Україні». Серед актуальних викликів доступу до інформації вітчизняними та зарубіжними експертами виокремлено питання ефективної реалізації європейських стандартів та практики ЄСПЛ щодо захисту даних, конфіденційності та обмежень, стандартів доступу до публічної інформації у взаємозв'язку зі стандартами національної безпеки, винятків щодо доступу до публічної інформації, захисту даних у воєнний час, а також пошуку балансу між доступом до публічної інформації та захистом персональних даних [3].

Світовий досвід вирішення питання доступу інформації в умовах війни також засвідчив ряд проблем у зазначеній сфері. З одного боку, це питання збереження міжнародного потоку інформації, визначення пропаганди та її трактування, а також конфлікт між традиційним нейтралітетом і захистом інтересів. З іншого – обмеження доступу до інформації в сучасному інформаційному просторі відображає проблеми війни з нечітко визначеним мережевим ворогом і її постійним характером. Тому обмеження покликані запобігти неправомірному використанню інформації потенційними терористами, отриманню інформації з державних реєстрів та інших джерел [1].

Варто зазначити, що питання доступу до інформації більш глибоко можна розглядати в контексті комунікації сучасного суспільства за допомогою різних комунікативних практик. На думку дослідників, комунікативні практики як способи взаємодії спрямовані на передачу інформації та породження смислів, створення, відтворення та перетворення соціальної реальності, породження почуття залученості у взаємодію з іншими, а значить згуртованості

та ідентифікації співтовариств та самоідентифікації індивідів. Окрім того, інформація, як уже зазначалося, може передаватися та отримуватись не тільки за допомогою масових медіа, а й за посередництвом мистецьких програм, творів мистецтва, акцидентної продукції тощо [6, с. 15]. У цьому сенсі доступ до відповідного контенту варто розглядати також з прив'язкою до питань охорони прав інтелектуальної власності в інформаційному просторі.

Звертаючись до типологізації практик обміну інформацією, серед інших можна виокремити конструктивні та деструктивні, «миролюбні» та «агресивні» практики. Конструктивні (консолідаційні) практики генерують та поширюють інформацію з метою взаєморозуміння та конструктивної взаємодії. До них належать діалоги, полілоги, спільне опрацювання документів, висловлювання пропозицій, міркувань, участь в обговоренні актуальних проблем суспільства, суб'єкт-суб'єктна взаємодія. Деструктивні (конфронтаційні) практики генерують та поширюють інформацію з метою розпалювання конфліктів, провокацій, формування образу (свій-чужий), маніпулювання, дезінформації. До них можна віднести агресивні діалоги, використання ненормативної лексики, образи, роздратованість, провокаційні вислови, які викликають конфлікти [9, с. 211]. «Агресивні» практики можуть навіювати агресивну поведінку, а їх «продукти» із захопленням засвоюють агресивне світовідношення. Натомість «миролюбні» практики є рекреаційними і емпатійними, вони несуть позитивну, життєстверджуючу інформацію, інформацію, корисну для перемоги над загарбником. Такі практики, на думку науковців, здатні створювати різні психічні ефекти – від простого відволікання, розважання до переживання на рівні катарсису [6, с. 21]. Тому в сучасних умовах війни, коли суспільство є надзвичайно вразливим в інформаційному просторі, особливості його комунікації варто враховувати при вирішенні питання доступу до інформації.

Висновки. Інформація, будучи ресурсом сучасного суспільства, безумовно, визнається його рушійною силою і важливою умовою консолідації. Водночас, інформація може становити загрозу життю та здоров'ю, спричиняти злочини та бути загрозою національній безпеці, а тому може підлягати обмеженню в силу вимог законів.

В умовах війни значно посилюється негативний інформаційний вплив, нерідко спостерігаються негативні наслідки застосування інформаційних технологій. Окрім того, збір та поширення інформації під час війни може спричинити проблеми витоку державної таємниці та службової інформації, несанкціонованого розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації, проведення спеціальних інформаційних операцій. Все це чинить деструктивний інформаційний вплив на суспільство і вимагає застосування механізмів захисту інформації.

Проблеми доступу до інформації за цих умов з одного боку пов'язані з питанням необхідності забезпечення і збереження потоку інформації та її трактування, а з іншого – з потребою обмеження за певних умов доступу до інформації з метою запобігання неправомірному її використанню. Тому необхідним є чітке дотримання норм законодавства щодо обмеження доступу до інформації, а також балансу між потребою надання доступу до інформаційних ресурсів та впровадження інформаційних заходів оборони держави.

Список використаних джерел:

1. Carolyn E. Lipscomb. Access to information in war. J Med Libr Assoc. 2002 Jul; 90 (3): 335-337. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC116409/>
2. Krishnamurti J. The First and Last Freedom. Rider Books. 2013. 328 p. URL: https://kfoundation.org/krishnamurti-on-war/?gelid=Cj0KCQjwhsmaBhCvARIsA1bEbH4IyF9FklpVM MxS04H9FABt3cy1iFACkBAfNFUs6ow3zyghkET5o4AaAlMCEALw_wcB
3. Protection of personal data and access to public information in conditions of war. Webinar, Kyiv, Ukraine 15 July 2022. URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/-/data-protection-and-access-to-information-in-the-conditions-of-war>
4. Доктрина інформаційної безпеки України. Указ Президента України від 25.02.2017 № 47/2017 (втратила чинність на підставі Указу Президента № 685/2021 від 28.12.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text>

5. Доступ до публічної інформації: не допустити втрат у зв'язку з війною. Доступ до правди. URL: <https://dostup.pravda.com.ua/blogs/publications/dostup-do-publichnoi-informatsii-ne-dopustyty-vtrat-u-zv'язku-z-viinoiu>
6. Жукова Н. А. Комунікативні практики в період військового часу: досвід опрацювання проблеми. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. № 2'2022. С. 15-22.
7. Закриті відкриті дані: яка ситуація з даними під час війни. Доступ до правди. URL: <https://dostup.pravda.com.ua/news/publications/zakryti-vidkryti-dani-i-aka-sytuatsiia-z-danymy-pid-chas-viiny>
8. Конституція України. *Відомості Верховної Ради*. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4303>
9. Краснякова А. О. Проблеми дослідження комунікативних практик в Інтернет-середовищі. Медіапсихологія і медіаосвіта. *Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. статей / НАПН України, Ін-т соціальної та політичної психології; [редакційна рада: М. М. Слюсаревський (голова), В. Г. Кремень, С. Д. Максименко та ін.]. К. : Міленіум, 2017. Вип. 39 (42). 230 с.*
10. Про доступ до публічної інформації. Закон України від 13.01.2011 року № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
11. Про захист персональних даних. Закон України від 01.06.2010 року № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17?find=1&text=%D0%BE%D0%B1%D0%BC%D0%B5%D0%B6#w1_11
12. Про інформацію. Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
13. Рада суддів України. Офіційний веб-портал. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/rada-suddiv-ukraini-svoim-risennam-obmezila-dostup-do-publichnoi-informacii>
14. Рекомендації Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з питань додержання конституційного права людини і громадянина на доступ до інформації. Автори: Т. Олексюк, Л. Опришко, Х. Бургник, В. Барвіцький, О. Кабанов. Рада Європи, грудень 2020 р. URL: <https://rm.coe.int/recomendations-final-10-02-21/1680a165f7>
15. Рішення Ради суддів України № 11 від 25.03.2022. URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/news/richenarsu11250322-f68cadf705.pdf>
16. Стратегія забезпечення державної безпеки. Указ Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text>
17. Стратегія інформаційної безпеки. Указ Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>
18. Як влада обмежила доступ на період війни. Доступ до правди. URL: <https://dostup.pravda.com.ua/news/publications/yak-vlada-obmezhyla-dostup-na-period-viiny>

